

VLADAS ŠIMKUS – UŽSLĖPTO GELUONIO HUMORAS

(Vladas Šimkus, *Bitės pabėgėlės*, humoristiniai eilėraščiai, Vilnius: Vaga, 1973)

Ten, kur nėra privalomos pasaulėžiūros ir literatūrai nestatomi jokie politiniai uždaviniai, humoristiniai eilėraščiai galėtų tokiais ir pasilikti – būti lengva, niekam nepavojinga pramoga. Pas sovietus šitaip neišeina, nes literatūra yra valstybės politinės struktūros neatskiriama dalis. Todėl ten ir humoras, nors nekalčiausias, stovi tam tikrame santykiyje su oficialia ideologija, ir iš to išplaukia jo prasmė. Arba jis, kaip ten sakoma „tarnauja liaudžiai“, arba jai „kenkia“. Humoristo noras išvengti šito santykio yra pats per save juokingas, nors jo likimas gali tada būti ir nelinksmas.

Užtat sovietų sąlygomis humoras neišvengiamai turi būti ir satyra.

O satyra, kipšo brolis, turi aštirus ragus ir kanopas, ir negalima jo tokio paleisti laisvai bėginėti po tarybinį rojų – nežinia, kam ir kada įspirs. Bolševikinė savikritika reikalauja, kad būtų pasijuokta ir iš sovietinėj santvarkoj pasitaikančių negerovių, bet tik atsargiai ir protingai, žengiant švelniai, badantis be ragų. Deja, toks „satyras su šliurėmis“ pats per save pasidaro juokingas, nors jį žiūrėti, galbūt, nelinksma.

Vladas Šimkus išvengė tokio nesmagaus likimo iš satyro pavirsdamas bite. O bitė – vabzdėlis gražus, lietuvių iš seno mėgiamas, nes parneša iš pievų saldų medų, bet ne kartelį ir nuodą. Bitei papūtus dūmų į akis jinai, sako, ir įgelti nebenori, nebent jei būtų šiaip sau pabėgėlė, sunkiai sugaunama, kokiais dažnai būna juokdariai. Tada ją galima pažinti iš užslėpto geluonio.

Šimkaus lengva ranka rašyti eilėraštkai irgi geluonį turi – juos liesti reikia kiek atsargiau, su dėmesiu. Štai, pavyzdžiui, linksmai apykvailis kūrėnėlis apie humorą žaidžia tokiais posmeliais:

Važiuoja dėdė dviračiu, aš jam į ratą – žabą.
Kvatoju už abu.
Ir dėdė man išaiškino, ką linksmas būdas žada,
minėtu jau žabu.

(psl. 17)

bet pabaigoj išeina kiek kitaip:

Be galo sveika juoktis – per juoką dažnas numirė.
Iš juoko – niekad os.

(ten pat)

Taip ir įsminga geluonis: argi nėra pasaulyje šalies, kur žmonės numirė per juoką – už kreivą šypseną nelaiku, už anekdotą? Ir ar iš tiesų ten kas, likęs paskutinis, juoksis?

Kitur Šimkaus satyra palieka aitrų skonį burnoj, kaip dažnai būna skaitant Gustaitį:

eikime, pusę žmonijos klaidų
ties bokalu apkalbėję;
principais drebinę sienas, viduj
patys kaip avys drebėję

(„Kovo aštuntajai“, psl. 18)

Eilėraštis „Apie žuvų ir žvejų papročius“ savo geluonį parodo, kada atpažįstame jo kalboj standartinius

soviėtų propagandos ir biurokratijos išsireiškimus, tokius, kaip „parodomi dydžiai“ (gamybos statistika) arba „tikrovės lakavimas“ (literatūrinis-politinis terminas, turįs ryšio su „socialistinio realizmo“ netobulumais). Tada skaitome:

Po ajerus pliaukšint
nesugaudomam lydžiui,
be galo išauga
parodomi dydžiai.
Vis mažesnę prie upės patirdami sėkmę,

išsiugdome gestą,
kiek rankos užsiekia!
Prie tikrovės lakavimo,
sociologų nuomone,

meškeriojimas privedė
mūsų visuomenę.

(psl. 22)

Šimkus taip pat pasižymi patiems geriausiems juokdarius būdingu technikos tobulumu. Cirko akrobatas, vaikščiojantis per vielą, dar nėra toks įspūdingas, kaip po jo išėjęs klounas, važduojantis apglušusį nemokšą, kuris nuo vielos krenta ir nenukrenta slysta ir nepaslysta, puola ir nesusižeidžia. To klouno aktą ir primena Šimkaus „Tobulas eilėraštis“, kuriame rimavimas išpildo pačių griežčiausių taisyklių keliamas sąlygas: kad ne tik kirčiuojamas skiemuo, bet ir po kirčio einantis skambėtų taip pat arba labai artimai, kad nebūtų rimuojamos tos pačios kalbos dalys, ir kad rimas būtų nelauktas, originalus, pabrėžiantis eilutės mintį (arba, šiuo atveju, susimąstyti verčiantį minties trūkumą):

Vosilką rankoje laikai
visai kitaip, negu po karo.
Atėjo nuostabūs laikai.
Miške rasos žemčiūgai karo.

Iš laimės, ne iš pagirių
parkristum į gėlėtą veją!...
O virš gimtųjų pagirių
vėjelis debesėlį veja.

Kasdien vis ką nors pamatai,
į sielą krinta gėrio grūdas.
Čia naujo namo pamatai,
ten į teatrą žmonės grūdas.

Ir plaukia į marias gilias
Šventosios upė kaip ir plaukus,
ne bombos byra, o giles
tau barsto ažuolas į plaukus.

Pasiklausai dainos, kuri
galulaukėj pabaido kiškį,
ir tobulas eiles kuri,
kurias kur nori, ten ir kiški.

(psl. 16)

Pastebėkime visišką, beveidį turinio banalumą: tai tipišku „socialistinio realizmo“ lyriškų šablonų rinkinys, gražiai atkartojantis įvairiais laikais sovietinėj Lietuvoj grafomanų kaltus eilėraščius. Čia randame ir „socialistinio gerbūvio“ atspindį (naujos statybos, liaudies pramogos), ir užuominas apie pergalę kare, ir mažiabūviškus daiktavardžiais nusaldintus melodingus gamtovaizdžius (*vėjelis debesėlių veja*), ir retoriškai moralizuojančią tuščiagalvę poetų išmintį (*į sielą krinta gėrio grūdas; plaukia į marias gilias Šventosios upė kaip ir plaukus*) ir galų gale „jautriai, lyriškai pastebėta tikrovės detalė“: *žiedelis rankoje, rasos žemčiūgai, dainos pabūgęs kiškis*. Kada toks visiškai niekingas turinys įvelkamas į meistrišką formą, beveik absoliučiai tobulus rimus, lakius keturpėdžius jambus, skambias, turtingas aliteracijas (*Kuri, kurias kur nori...*), išeina labai ryškus, kvilai juokingas efektas – poetas pasivertė į gražiai nušlifuoją nesklaidžios grafomanijos veidrodį. O paskutinės dvi eilutės leidžiasi suprantamos dar ir visai savaip, nepriklausomai nuo visų tų literatūrinių šablonų parodijos: gal kas ir rašo ten tobulas eiles, bet...

Kas, kas, bet klounas tai tikrai turi mokėti gerai laviruoti ant tuščiam ore pakibusios ištemptos vielos. O tokia viela ir yra dabartinė mūsų krašto tikrovė, o Šimkus yra toksai geras klounas.

1975.

Rimvydas Šilbajoris, *Žodžiai ir prasmė. Literatūra šiandien Lietuvoje*, Chicago: Akademines skautijos leidykla, 1982, p. 64–67.